

STUDIA NAUK TEOLOGICZNYCH
TOM 17 (2022)

DOI 10.31743/snt.13769

KS. TADEUSZ DOLA

Uniwersytet Opolski

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-6192-4325>TEOLOGIA FUNDAMENTALNA
WOBEC NAUKOWOŚCI TEOLOGII

Badania nad naukowością teologii prowadzone są od średniowiecza. Impulsem do ich szerszego rozwoju było powstanie uniwersytetów, a wraz z nimi – wydziałów teologicznych. W artykule zostanie najpierw przedstawiony krótki zarys tych badań, pokazujący najważniejsze etapy. Można będzie dzięki temu ustalić, w którym momencie prowadzonych dociekań włącza się w nie teologia fundamentalna i jaki stan badań zastaje. Po tym historycznym wprowadzeniu ukazany zostanie wkład teologii fundamentalnej w dociekania metateologiczne. Uwidoczni się on w dwóch obszarach badań – nad teorią teologii w ogólności oraz nad teorią teologii fundamentalnej jako jednej z dyscyplin teologicznych.

1. DZIEJE BADAŃ NAD NAUKOWOŚCIĄ TEOLOGII

Badaniom nad naukowością teologii nadaje się różne nazwy. W języku polskim używane są terminy: metodologia teologii, metateologia, (ogólna) teoria teologii, propedeutyka teologiczna, gnozeologia teologiczna (badania nad założeniami epistemologicznymi), poznanie teologiczne¹. Początki tych badań datowane są na XIII wiek, kiedy w dociekaniach teologicznych zaczyna być coraz powszechniej wykorzystywana filozofia Arystotelesa, w tym jego teoria nauki. Na jej podstawie

¹ E. Wójcik, *Metateologia*, w: S. Wilk i in. (red.), *Encyklopedia katolicka*, t. 12, Lublin: TN KUL 2008, kol. 630-631; J. Majka, *Metodologia nauk teologicznych*, Wrocław: Wydawnictwo Wrocławskiej Księgarni Archidiecezjalnej 1981; C.S. Bartnik, *Metodologia teologiczna*, Lublin: nakł. autora 1998; S.C. Napiórkowski, *Jak uprawiać teologię*, Wrocław: Wydawnictwo Wrocławskiej Księgarni Archidiecezjalnej ²1994, s. 7-8; J. Majewski, *Wprowadzenie do teologii dogmatycznej*, w: E. Adamiak, A. Czaja, J. Majewski (red.), *Dogmatyka*, t. 1, Warszawa: Biblioteka „Więzi” 2005, s. 17-18; T. Dzidek, Ł. Kamykowski, A. Napiórkowski (red.), *Teologia fundamentalna*, t. 5: *Poznanie teologiczne*, Kraków: Wydawnictwo Naukowe Papieskiej Akademii Teologicznej 2006, s. 9.

ustalano kryteria naukowości. Kierując się nimi, odpowiadano na pytanie, czy można teologii przyznać miano nauki.

Okolicznością sprzyjającą rozwojowi teologii było powstanie w XIII wieku uniwersytetów, na których koniecznym warunkiem studiowania teologii było ukończenie studiów filozoficznych. Recepcja Arystotelesa zadecydowała, że filozoficznie wykształceni teologowie dostrzegali potrzebę podejmowania prób wykazania naukowego charakteru teologii. Podstawą było arystotelesowskie rozumienie nauki jako aksjomatycznego systemu opartego na oczywistych (intuicyjnie lub doświadczalnie) przesłankach, z których wyprowadza się twierdzenia zgodnie z przyjętymi regułami dowodzenia². Na gruncie arystotelesowskiej teorii nauki Tomasz z Akwinu (1225-1274) konstruuje teorię teologii jako świętej nauki. Nazwy „święta nauka” (*sacra doctrina*) używa dużo częściej niż nazwy „teologia” (*theologia*). Dokonuje podziału na wiedzę przyrodzoną i wiarę odwołującą się do Objawienia. W rezultacie tego rozróżnienia może napisać, że „oprócz nauk filozoficznych, które stanowią owoc i przedmiot dociekań rozumu, koniecznie musi istnieć jeszcze i nauka święta, wywodząca się z objawienia Bożego”³. Jej zasadami wyjściowymi są artykuły wiary. Wychodząc od nich, teologia „uzasadnia inne prawdy”⁴. W rozumieniu Tomaszowym teologia jest nauką spekulatywną. Stanowi system aksjomatyczny, którego podstawą są zdania wywodzące się z Objawienia i jako takie przyjęte bez dowodu; z tych zdań wyprowadza się twierdzenia, które poddaje się systematyzacji i scaleniu w jedną wiedzę⁵.

Tomaszowa koncepcja teologii, choć miała zawsze – także w jego czasach – oponentów, znalazła jednak licznych zwolenników, którzy stworzyli szkołę tomistyczną. Przyczyniła się ona w istotny sposób do rozpowszechnienia myśli Tomasza w badaniach teologicznych. Ogromne znaczenie tomizmu dla teologii wpływało z oryginalności, spójności i kompletnego charakteru poglądów Tomasza. Dotyczyło to także jego teorii teologii.

Kolejne trzy wieki po Tomaszu nie przyniosły widocznego rozwoju w badaniach metateologicznych. Znaczącym postępem okazało się dopiero dzieło Melchiora Cano (1509-1560) *De locis theologicis*. W porównaniu z Tomaszową koncepcją teologii Cano, pozostając pod wpływem humanizmu, większą wagę przykładął do historyczności źródeł wiary. Dla Tomasza punktem wyjścia dociekań teologicznych były artykuły wiary, których gwarantem prawdziwości jest sam Bóg. Cano zmierzał do naukowego uprawomocnienia podstaw badań teologicznych. Nie przyjmował gotowych twierdzeń stanowiących podstawę do spekulatywnych wywodów, ale wyprowadzał je ze źródeł, które nazwał „miejscami teologicznymi”. Wyliczył

² Por. J. Bocheński, *Zarys historii filozofii*, Kraków: Philed 1993, s. 131.

³ Tomasz z Akwinu, *Suma teologiczna*, t. 1, 1, 1, tłum. P. Belch, Londyn: Katolicki Ośrodek Wydawniczy „Veritas” [1975], s. 31, https://www.katedra.uksw.edu.pl/suma/suma_1.pdf [dostęp: 11.05.2022].

⁴ Tomasz z Akwinu, *Suma teologiczna*, t. 1, 1, 8, s. 39.

⁵ Tomasz z Akwinu, *Suma teologiczna*, t. 1, 1, 3, s. 32-33.

dziesięć źródeł, z których na pierwszym miejscu postawił Pismo Święte oraz ustną tradycję, pochodzącą od Chrystusa i apostołów⁶. Te dwa źródła uznał za właściwe i prawomocne (*propria et legitima Theologiae principia*), ponieważ zawierają przekazane w ludzkich dziejach słowo Boże⁷. Na podstawie źródeł ustalał fundamentalne zasady, z których z kolei wyprowadzał wnioski teologiczne. Opracowana przez Cano koncepcja teologii jest dwuetapowa. Najpierw teolog wydobywa ze źródeł prawdy objawione przez Boga, a w kolejnym kroku w sposób twórczy je wyjaśnia i wskazuje ich znaczenia dla człowieka w konkretnym miejscu i czasie⁸.

Dzieło Melchiora Cano było poważnym wsparciem dla rozwijającego się obok teologii spekulatywnej nurtu teologicznych badań, który przyjął nazwę teologii pozytywnej⁹. Nie rezygnując ze spekulatywnych dociekań, kładł główny akcent na refleksję historyczno-filologiczną.

W czasach nowożytnych nie dokonał się znaczący postęp w badaniach teoretycznych nad teologią. Jedynym ważnym osiągnięciem było wyodrębnienie dyscyplin teologicznych. Szersze zainteresowanie metateologią nastąpiło w drugiej połowie XIX wieku. Zostało ono sprowokowane badaniami metodologicznymi prowadzonymi przez historyków i filologów. Przyczynił się do tego także powrót do scholastyki. Wypływający z tych uwarunkowań nurt neoscholastyczny w teologii dążył do utrwalenia równowagi między ujęciami spekulatywnymi i pozytywnymi. Poważny wkład w opracowanie teoretycznych podstaw tego kierunku dociekań teologicznych wniósł Matthias J. Scheeben. Wyłożona przez niego w pierwszym tomie podręcznika dogmatyki epistemologia teologiczna¹⁰ przyczyniła się do rozpowszechnienia wśród teologów neoscholastycznych trójdzielnego schematu dogmatycznego wykładu. Punktem wyjścia było twierdzenie zawierające prawdę wiary określoną przez kościelne Magisterium; na drugim etapie uzasadniano prawdę wiary, odwołując się do Pisma Świętego i tradycji patrystycznej; trzeci etap to refleksja spekulatywna zakończona konkluzjami wyrażającymi różnicowane teologiczne opinie¹¹. Neoscholastyczny sposób uprawiania teologii przetrwał do Soboru Watykańskiego II. Nie udało się teologom w tamtym czasie wykorzystać twórczo osiągnięć innych dyscyplin naukowych w dziedzinie teorii nauki. Nie

⁶ M. Cano, *O źródłach teologii*, I, 3, tłum. J. Wojtkowski, Olsztyn: Julian Wojtkowski 2016, s. 10-11.

⁷ M. Cano, *O źródłach teologii*, XII, 3, s. 525.

⁸ J. Wicks, *Wprowadzenie do metody teologicznej*, tłum. J. Ożóg, Kraków: Wydawnictwo WAM 1995, s. 36; W. Kern, F.-J. Niemann, *Theologische Erkenntnislehre*, Leipzig: St. Benno-Verlag 1983, s. 46-49.

⁹ J. Słomka, *Wprowadzenie do teologii katolickiej*, Katowice: Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego 2018, s. 66, 83-84.

¹⁰ M.J. Scheeben, *Handbuch der katholischen Dogmatik*. t. 1: *Theologische Erkenntnislehre*, Freiburg im Br.: Herder 1948.

¹¹ W. Kasper, *Die Wissenschaftspraxis der Theologie*, w: W. Kern, H.J. Pottmeyer, M. Seckler (red.), *Handbuch der Fundamentaltheologie*, t. 4: *Traktat theologische Erkenntnislehre. Schlußteil: Reflexion auf Fundamentaltheologie*, Freiburg im Br.: Herder 1988, s. 254.

przyniosły też istotnych zmian powstałe na obrzeżach neoscholastyki kierunki badań teologicznych, jak modernizm czy nowa teologia¹².

Przełomem stał się Sobór Watykański II. Z jednej strony wsparł opinie tych teologów, którzy postulowali odejście od tradycyjnego, neoscholastycznego uprawiania teologii, a z drugiej otworzył przestrzeń do prowadzenia twórczych badań w dialogu z innymi naukami i ze współczesnym światem. Kształtują się zróżnicowane teorie teologii, formułujące własne metody. Wśród wielu nowych ujęć teologii na szczególną uwagę zasługuje teologia historiozbawcza. Zakłada ona, że podstawowym przedmiotem i źródłem teologii nie są idee, ale realne, zbawcze spotkania ludzi z Bogiem. Rozwija się teologia językowa, a w jej ramach teologia hermeneutyczna i strukturalistyczna. Kolejną teorią teologiczną jest teologia fenomenologiczno-egzystencjalna, przyjmująca kształt teologii doświadczenia chrześcijańskiego i teologii egzystencjalno-społecznej. Zauważyć też trzeba teologię personalistyczną, rozwijaną zwłaszcza w lubelskiej szkole teologicznej. Zmierza ona do dotarcia poprzez znaki do pełnej prawdy świata osobowego¹³.

Teorią teologii zajmują się przede wszystkim dogmatycy. W przypadku wielotomowych opracowań teologicznodogmatycznych poświęca się metateologii nawet cały wstępny tom¹⁴. Mniej obszerne podręczniki dogmatyki rezerwują dla niej najczęściej pierwsze rozdziały¹⁵. Dogmatycy piszą też odrębne dzieła poświęcone teorii teologii¹⁶, a także pomniejsze teksty dotyczące szczegółowych zagadnień metateologicznych.

¹² S. Kamiński, *Pojęcie nauki i klasyfikacja nauk*, Lublin: TN KUL ³1981, s. 287-288.

¹³ C.S. Bartnik, *Dogmatyka katolicka*, t. 2, Lublin: Wydawnictwo KUL 2003, s. 1008-1013.

¹⁴ Obok dzieła M.J. Scheebena, który jako jeden z pierwszych zajął się teologiczną epistemologią w pierwszym tomie obszernego podręcznika, wymienić można przykładowo następujące opracowania: J. Feiner, M. Löhrer (red.), *Mysterium Salutis – Grundriß heilsgeschichtlicher Dogmatik*, t. 1: *Die Grundlagen heilsgeschichtlicher Dogmatik*, Einsiedeln–Zürich–Köln: Benzinger Verlag 1965; W. Granat, *Dogmatyka katolicka. Tom wstępny*, Lublin: TN KUL 1965; C. Rocchetta, R. Fisichella, G. Pozzo, *La teologia tra rivelazione e storia. Introduzione alla teologia sistematica* (Corso di teologia sistematica, t. 1), Bologna: Dehoniane ²1985; W. Beinert, *Teologiczna teoria poznania* (Podręcznik Teologii Dogmatycznej, t. 1), tłum. J. Fenrychowa, Kraków: Wydawnictwo M 1998.

¹⁵ Np. G. Hasenhüttl, *Kritische Dogmatik*, Graz–Wien–Köln: Styria 1979, s. 11-65; E. Schlink, *Ökumenische Dogmatik. Grundzüge*, Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht ²1983, s. 1-71; J. Majewski, *Wprowadzenie do teologii dogmatycznej*, s. 13-234; G.L. Müller, *Dogmatyka katolicka*, tłum. W. Szymona, Kraków: Wydawnictwo WAM 2015, s. 41-73.

¹⁶ Np. S.C. Napiórkowski, *Jak uprawiać teologię*; J. Wicks, *Wprowadzenie do metody teologicznej*; C.S. Bartnik, *Metodologia teologiczna*; Z. Kijas, *Wprowadzenie do myślenia teologicznego*, Kraków: Wydawnictwo WAM 2005; J. Słomka, *Wprowadzenie do teologii katolickiej*.

2. NAUKOWOŚĆ TEOLOGII W BADANIACH TEOLOGICZNOFUNDAMENTALNYCH

Obok dogmatyki metateologią zajmuje się także teologia fundamentalna. Dzieje złożonego kształtowania się tej dyscypliny¹⁷ pokazują, że kwestie teologiczno-epistemologiczne nie znajdowały się początkowo w kręgu jej zainteresowań. Teologia fundamentalna jest spadkobierczynią i kontynuatorką apologetyki. Nauka o tej nazwie zyskała samodzielność u początków XIX wieku, wyodrębniając się z filozofii, dogmatyki i religioznawstwa. Zajmowała się systematyzowaniem pisanych przez chrześcijan apologii, czyli obrony i uzasadniania nadprzyrodzonego charakteru chrześcijańskiej wiary. Określana była jako nauka o założeniach, uwarunkowaniach, regułach, celach i możliwościach chrześcijańskiej apologii. Pojmowana była jako dyscyplina nieteologiczna czy przedteologiczna, kierująca się w badaniach wyłącznie racjonalnością i zatrzymująca się w swych dociekaniach na formalnej stronie Objawienia, bez odwoływania się do jego treści.

W drugiej połowie XIX wieku coraz wyraźniej pojawiały się tendencje wskazujące na potrzebę uwzględnienia w badaniach apologetycznych aspektów teologicznych. Prowadziło to do zmiany nazwy dyscypliny z apologetyki na teologię fundamentalną. Przez jakiś czas terminów tych używano zamiennie¹⁸. Ostatecznie jednak zrezygnowano z nazwy „apologetyka” na rzecz teologii fundamentalnej. Zmiana nazwy wiąże się często z poszerzeniem obszarów badawczych. Do klasycznych dziedzin dociekań nad religią, Objawieniem i Kościołem dołącza się coraz częściej refleksję nad zagadnieniami z zakresu teorii teologii¹⁹. Obejmuje ona całościowe opracowania metateologii, ponadto badania nad teorią teologii fundamentalnej. Tym dwóm zagadnieniom poświęcone zostaną kolejne punkty.

¹⁷ Zob. m.in. J. Reikerstorfer, *Fundamentaltheologische Modelle der Neuzeit*, w: Kern, H.J. Pottmeyer, M. Seckler (red.), *Handbuch der Fundamentaltheologie*, t. 4, s. 347-372.

¹⁸ Np. F. Hettinger, *Lehrbuch der Fundamentaltheologie oder Apologetik*, Freiburg im Br.: Herder 1879; por. E. Kopeć, *Teologia fundamentalna*, Lublin: KUL²1976, s. 5; M. Rusecki, *Wiarygodność chrześcijaństwa*. t. 1: *Z teorii teologii fundamentalnej*, Lublin: TN KUL 1994, s. 25-28.

¹⁹ M. Seckler, *Fundamentaltheologie: Aufgaben und Aufbau, Begriff und Namen*, w: W. Kern, H.J. Pottmeyer, M. Seckler (red.), *Handbuch der Fundamentaltheologie*, t. 4, s. 450-514; R. Latourelle, *Nuova immagine della fondamentale*, w: R. Latourelle, G. O'Collins (red.), *Problemi e prospettive di Teologia Fondamentale*, Brescia: Queriniana²1982, s. 59-84.

2.1. TEORIA TEOLOGII

Teolodzy fundamentalni, podobnie jak dogmatycy, w przypadku kilkutomowych całościowych opracowań swej dyscypliny poświęcają metateologii odrębną tom²⁰. Mniej obszernie ujęcia teologii fundamentalnej zawierają refleksję metateologiczną zazwyczaj w pierwszych rozdziałach²¹. Nie brakuje też przygotowanych przez teologów fundamentalnych odrębnych monografii zajmujących się teorią teologii²². Trzeba wreszcie odnotować pomniejsze, choć liczne publikacje dotyczące metateologii.

Teksty metateologiczne pisane przez teologów fundamentalnych nie odbiegają w istotny sposób w swej formie i treści od prac dogmatyków. Jak dogmatyka, tak też teologia fundamentalna w badaniach nad teorią teologii zajmuje się głównie pojęciem teologii, jej dziejami, źródłami, poznaniem teologicznym i metodami stosowanymi w teologii. Refleksje teologicznofundamentalne nad zagadnieniami metateologicznymi odznaczają się jednak pewną specyfiką. Dostrzec ją można wszędzie tam, gdzie zmierzają do szerszego uzasadnienia potrzeby uprawiania metateologii. Zawierają także opinię, że problematyka teorii teologii mieści się w kręgu zadań, które stawia sobie teologia fundamentalna. Postrzega ona siebie jako dyscyplinę, która zajmuje się najbardziej podstawowymi kwestiami wiary i teologii oraz ich uzasadnianiem. Określa, bada i uzasadnia fundamenty wiary chrześcijańskiej, rozpatruje też naukowe podstawy teologii jako dyscypliny zajmującej się wiarą oraz uzasadnia potrzebę teoretycznych badań nad teologią. Stąd właściwym miejscem dla metateologii jest teologia fundamentalna²³.

²⁰ R. Latourelle, *Per un rinnovamento della teologia fondamentale. Opera in 6 volumi*, t. 1: *Teologia scienza della salvezza. Prospettive della sapienza cristiana*, Assisi: Cittadella 1980; W. Kern, H.J. Pottmeyer, M. Seckler (red.), *Handbuch der Fundamentaltheologie*, t. 4; T. Dzidek, Ł. Kamykowski, A. Napiórkowski (red.), *Teologia fundamentalna*, t. 5.

²¹ G. O'Collins, *Teologia fondamentale*, Brescia: Queriniana 1984, s. 9-30; H. Waldenfels, *O Bogu, Jezusie Chrystusie i Kościele – dzisiaj. Teologia fundamentalna w kontekście czasów obecnych*, tłum. A. Paciorek, Katowice: Księgarnia św. Jacka 1993, s. 23-33, 62-77; C. Böttigheimer, *Lehrbuch der Fundamentaltheologie. Die Rationalität der Gottes-, Offenbarungs- und Kirchenfrage*, Freiburg–Basel–Wien: Herder 2012, s. 23-55, 117-134; H. Fries, *Fundamentaltheologie*, Graz–Wien–Köln: Styria 1985, s. 105-138; A. Lang, *Fundamentaltheologie*, t. 2: *Der Auftrag der Kirche*, München: Max Hueber Verlag 1962, s. 197-203.

²² W. Kern, F.-J. Niemann, *Theologische Erkenntnislehre*; W. Klausnitzer, *Grundkurs Katholische Theologie. Geschichte – Disziplinen – Biographien*, Innsbruck–Wien: Tyrolia-Verlag 2002; M. Skierkowski, *Powołanie i warsztat teologa. Wprowadzenie do teologii*, Tarnów: Biblos 2012; J. Werbick, *Wprowadzenie do epistemologii teologicznej*, tłum. G. Rawski, Kraków: Wydawnictwo WAM 2014; J. Ratzinger, *Formalne zasady chrześcijaństwa. Szkice do teologii fundamentalnej*, tłum. W. Szymona, Poznań: Wydawnictwo Polskiej Prowincji Dominikanów „W drodze” 2009.

²³ M. Seckler, *Theologische Erkenntnislehre – eine Aufgabe und ihre Koordinaten. Aus Anlaß einer Neuerscheinung*, „Theologische Quartalschrift” 163 (1983), z. 1, s. 40-46; W. Kern, F.-J. Niemann, *Theologische Erkenntnislehre*, s. 11-13; T. Dzidek, P. Sikora, *Natura teologii*, w: T. Dzidek,

Dla teologii fundamentalnej konieczność badań metateologicznych jawi się jako oczywista, jeśli teologia ma spełniać elementarne warunki naukowości. Teolodzy fundamentalni stwierdzają, że problem naukowości teologii był obecny już w średniowiecznych dyskusjach dotyczących rozumienia teologii. Ze zdecydowanie większą ostrością wystąpił w czasach nowożytnych. W konstruowanym wtedy modelu nauki istotnym czynnikiem była intelektualna wolność w naukowych dociekaniach. Uczony nie powinien być w żaden sposób ograniczany w stawianiu problemów, ich badaniu i proponowanych rozwiązaniach. Tymczasem teologia ograniczana jest najpierw przez wiarę opartą na słowie Bożym zawartym w Objawieniu; wiara jest źródłem teologicznych badań oraz kryterium ich autentyczności. Ponadto teologia uprawiana jest w Kościele. Kościelne Magisterium wpływa na ostateczny kształt teologicznych dociekań. Te dwa ograniczenia są najczęściej podnoszone przez metodologów niechętnych nadawaniu teologii miana nauki²⁴.

Mierząc się z tymi obiekcjami, teoretycy teologii, wśród nich także teolodzy fundamentalni, zwracają uwagę na brak jednoznacznej odpowiedzi na pytanie, czym jest nauka. Odwołują się do filozofów nauki, według których termin „nauka” jest dziś tak wieloznaczny, że nie sposób podać nawet szkieletowej definicji. W tej różnorodności poglądów na pojmowanie nauki uważa się, że podstawowymi kryteriami naukowości są język i metoda²⁵. Chcąc sprostać tym kryteriom, metateologia bada język teologiczny i stosowane w teologii metody. W badaniach tych korzysta często z osiągnięć nauk humanistycznych w rozważaniach nad językiem i wypracowanymi w humanistyce metodami badawczymi. Dostrzega bowiem pokrewieństwo teologii z naukami humanistycznymi. Czerpiąc obficie z metod lingwistycznych w biblistyce, historycznych w historii Kościoła czy socjologicznych w teologii pastoralnej, teologia ma jednak świadomość pierwszeństwa metody teologicznej w swoich badaniach, jeśli nie chce utracić swojej tożsamości.

We wnioskach podsumowujących refleksję na temat naukowości teologii wskazuje się na związki pomiędzy teologią a filozofią i naukami humanistycznymi, jednakże ze świadomością odrębności teologii, która jako nauka o wierze (*scientia fidei*), nie jest wyłącznie racjonalną interpretacją, zrozumieniem wiary, ale pozostaje nauką specyficzną ze względu na przyjmowane założenia i wymiar eklezjalny²⁶.

Obok ściśle metodologicznego uzasadnienia potrzeby pracy nad metateologią zwraca się uwagę na inny jeszcze powód, jakim jest wielość dyscyplin teologicznych. Są one często bardzo specjalistyczne i zróżnicowane ze względu na stosowane

Ł. Kamykowski, A. Napiórkowski (red.), *Teologia fundamentalna*, t. 5, s. 9; M. Seckler, *Fundamentaltheologie: Aufgaben und Aufbau, Begriff und Namen*, s. 477-492.

²⁴ T. Dzidek, P. Sikora, *Natura teologii*, s. 76-80; C. Böttigheimer, *Lehrbuch der Fundamentaltheologie*, s. 33-44.

²⁵ M. Heller, *Filozofia nauki. Wprowadzenie*, Kraków: Wydawnictwo Petrus 2009, s. 11-12.

²⁶ T. Węclawski, *Metodologia teologii*, „Nauka” (2004), nr 3, s. 101; W. Kern, F.-J. Niemann, *Theologische Erkenntnislehre*, s. 24-34; J. Werbick, *Wprowadzenie do epistemologii teologicznej*, s. 70-73; R. Latourelle, *Per un rinnovamento della teologia fondamentale*, t. 1, s. 45-48.

metody, wyznaczają też sobie różne cele badawcze. Każda z tych dyscyplin opracowuje zazwyczaj własną metodologię, która decyduje o jej specyfice i gwarantuje naukową rzetelność prowadzonych dociekań. Chcąc mieścić się w dziedzinie dyscyplin teologicznych, muszą posługiwać się – oprócz metod dostosowanych do właściwych sobie badań – także metodą teologiczną i odwoływać się do wspólnych dla całej teologii fundamentalnych pojęć. Tych metodologicznych podstaw, wspólnych wszystkim dyscyplinom teologicznym, powinna dostarczyć metateologia. Ma ona zawierać najbardziej podstawowe zasady formalne uprawiania teologii. To także argument na rzecz tezy, że naukowo najwłaściwszym miejscem dla metateologii jest teologia fundamentalna²⁷.

Pojawiające się w teologii tendencje mistyczno-antyracjonalne to kolejny powód opracowania metateologii dla zasadniczego nurtu badań teologicznych, jakim jest teologia jako nauka poddająca wiarę racjonalnemu dociekaniu (*scientia fidei*), będąca racjonalizacją wiary. Choć ten nurt jest dominujący w chrześcijaństwie, to jednak obecna jest w nim także teologia pozanaukowa, kontemplacyjna. Na przykład Marcin Luter wymienia „trzy reguły”, którymi powinien kierować się teolog: „*Oratio, Meditatio, Tentatio*”²⁸. Wśród tych reguł: modlitwa, medytacja, pokusa – zabrakło rozumu (*ratio*). Poglądy Lutera na uprawianie teologii wywodzą się z postawy myślowej, która charakteryzuje się nieufnością wobec rozumu, nauki czy generalnie racjonalizacji życia. Znajduje ona zwolenników zwłaszcza w obszarze szeroko rozumianej religii. Ich dążenia zmiierzają w dwóch raczej odległych od siebie kierunkach. Jedni przekonują, że zamiast zgłębiać i rozpatrywać rozumowo prawdy wiary, należałoby oddać się kontemplacji i usiłować osiągnąć stan mistycznego uniesienia, drudzy zaś uważają, że od teoretyzowania o wiele bardziej potrzebna jest aktywność i praktykowanie wiary, zwłaszcza przez pełnienie uczynków płynących z miłości do Boga i bliźniego.

Nie kwestionując potrzeby zarówno religijnej kontemplacji, jak i praktykowania wiary oraz uznając je za oczywiste i konieczne, teolodzy fundamentalni zauważają, że wymagają one racjonalno-religijnego uzasadnienia. Oddawanie się kontemplacji czy aktywności bez ich ciągłego podbudowywania usystematyzowaną refleksją nad słowem Bożym, stanowiącym podstawę, na której opiera się chrześcijańska medytacja i praktykowanie miłości, może prowadzić do religijnych wypaczeń i zatarcia ich ewangelijnego sensu. Chrześcijańska kontemplacja i praxis domagają się teologicznej podbudowy. U ich fundamentów leży poznawcze otwarcie się na słowo Boże, jego metodycznie uporządkowane oraz racjonalnie przeprowadzone badanie i wyjaśnianie, tak by mogło zostać świadomie przyjęte przez wspólnotę kościelną. Dopiero wtedy słowo Boże może kształtować członków Kościoła i nadawać sens

²⁷ J. Ratzinger, *Formalne zasady chrześcijaństwa*, s. 7-8; W. Kern, F.-J. Niemann, *Theologische Erkenntnislehre*, s. 11-12; R. Latourelle, *Nuova immagine della fondamentale*, s. 66, 69-70, 75, 83.

²⁸ M. Luther, *Werke. Kritische Gesamtausgabe* [Weimarer Ausgabe], t. 50, Weimar: Böhlau Nachf 1967, 659,3-4.

ich misji. Podstawą chrześcijańskiej kontemplacji i praxis jest rzetelnie uprawiana teologia, a taka potrzebuje poprawnej metateologii²⁹.

W tym momencie trzeba powtórzyć, że do budowania metateologii predestynowana jest w szczególności teologia fundamentalna. Jej zadaniem jest nie tylko formułowanie podstaw chrześcijańskiej wiary i dostarczanie im uzasadnienia, ale także opracowywanie zasad uprawiania teologii i przedstawianie argumentów za takim jej ujęciem, by sprostała wymogom naukowości, przynajmniej w jej elementarnym wymiarze³⁰.

W ramach metateologii teologia fundamentalna stawia sobie zadanie wypracowania podstawowych pojęć chrześcijaństwa, które byłyby punktem wyjścia i przedmiotem badań dla innych dyscyplin teologicznych. Należą do nich m.in. pojęcia: Bóg, Objawienie, wiara, Kościół, historia zbawienia, prawda, tradycja³¹. Do tych tradycyjnie najbardziej podstawowych pojęć można by dołączyć ukształtowane później, ale istotne dla badań teologicznych pojęcia, jak dialog³², kultura³³ czy model³⁴.

Wśród wymienionych pojęć w teologii fundamentalnej na plan pierwszy wysuwa się Objawienie. Jego badanie należy do klasycznych zadań teologii fundamentalnej. Objawienie jawi się jako transcendentno-teologiczne pryncypium wszelkich teologicznych dociekań. Obejmuje ono szczegółowe treści wiary i teologii i wyrasta ponad nie. Jako takie stanowi ze swej istoty przedmiot dociekań teologii fundamentalnej, będącej dyscypliną, której przedmiotem jest budowanie podstaw dla teologii. Badania fundamentalno-teologiczne skupiają się na kwestii podstawowej, mianowicie na uzasadnianiu samego faktu Objawienia. Dopiero stwierdzenie, że Objawienie rzeczywiście się dokonało, usprawiedliwia badania nad jego treścią³⁵.

²⁹ M. Seckler, *Fundamentaltheologie: Aufgaben und Aufbau, Begriff und Namen*, s. 483-484; C. Böttigheimer, *Lehrbuch der Fundamentaltheologie*, s. 43.

³⁰ M. Seckler, *Fundamentaltheologie: Aufgaben und Aufbau, Begriff und Namen*, s. 482-487; C. Böttigheimer, *Lehrbuch der Fundamentaltheologie*, s. 43-44; T. Dzidek, Ł. Kamykowski, A. Napiórkowski (red.), *Teologia fundamentalna*, t. 5, s. 9; W. Kern, F.-J. Niemann, *Theologische Erkenntnislehre*, s. 11; F. Schüssler Fiorenza, *Fundamentale Theologie. Zur Kritik theologischer Begründungsverfahren*, Mainz: Matthias-Grünwald-Verlag 1992, s. 244, 248, 256.

³¹ M. Seckler, *Fundamentaltheologie: Aufgaben und Aufbau, Begriff und Namen*, s. 479.

³² Ł. Kamykowski, *Pojęcie dialogu w Kościele katolickim. Wnioski z doświadczeń Kościoła w XX wieku*, Kraków: Wydawnictwo Naukowe Papieskiej Akademii Teologicznej 2003.

³³ J. Kulisz, *Wiara i kultura miejscem teologii fundamentalnej*, Warszawa: RHETOS 2012.

³⁴ T. Dola, *Podstawy zastosowania pojęcia modelu w teologii*, w: K. Wolsza (red.), *Czas – ewolucja – duch. Księga pamiątkowa dedykowana Księdzu Profesorowi Stanisławowi Wojciechowskiemu z okazji 80. rocznicy urodzin*, Opole: Redakcja Wydziału Teologicznego Uniwersytetu Opolskiego 1997, s. 381-391.

³⁵ H. Fries, *Fundamentaltheologie*, s. 13, 155; M. Rusecki, *Wiarygodność chrześcijaństwa*, t. 1, s. 119-120; H. Waldenfels, *O Bogu, Jezusie Chrystusie i Kościele – dzisiaj*, s. 85; A. Lang, *Fundamentaltheologie*, t. 2: *Der Auftrag der Kirche*, s. 202.

W ścisłym związku z badaniem problemu Objawienia pozostaje refleksja nad relacją rozumu do wiary, a w jej ramach kwestia znaczenia rozumu dla dociekań teologicznych³⁶. Chrześcijaństwo już w swoich początkach żywiło przekonanie o istotnej roli rozumu w rozważaniach nad Objawieniem. To sprawiło, że partnerem w dyskusjach filozoficzno-teologicznych była dla chrześcijan filozofia grecka, a nie religie mityczne. Nurt racjonalnych dociekań pozostawał dominujący przez całe dzieje teologii chrześcijańskiej jako wypośrodkowanie pomiędzy skrajnym racjonalizmem a fideizmem. Reprezentowany był przez teologię katafaticzną uznającą możliwość rozumowego przybliżenia się człowieka do Boga i pozytywnego orzekania o Nim dzięki ukazywaniu się Boga w dziejach świata. Rozumowe poznanie Boga ma jednak swoje granice. Zastanawia się nad nimi Tadeusz Dzidek, zauważając, że w ich zachowaniu pomaga teologii katafaticznej jej przeciwieństwo – teologia apofaticzna. Dzidek stawia i uzasadnia szeroko oryginalną tezę, że apofaticzne oczyszczenie teologii katafaticznej może przeobrazić ją w mistykę³⁷.

Niektórzy teolodzy fundamentalni wśród zadań swojej dyscypliny wobec teologii wymieniają wypracowanie podstaw języka teologicznego, wspólnego dla teologicznych badań³⁸. Uważają, że teologia, jak każda dyscyplina naukowa, powinna posługiwać się właściwym sobie językiem, który będzie zdatny do precyzyjnego wyrażania treści religijnych, bo te są specyficzne dla badań teologicznych. Konieczne są prace nad językiem teologicznym podstawowym i wspólnym dla wszystkich dyscyplin teologicznych. Tylko wtedy będzie możliwa pełna interdyscyplinarna komunikacja. Refleksja nad językiem teologicznym uznawana jest za niezbędną także ze względu na konieczność uwspółcześniania języka teologicznego, tak by mógł prawdy wiary artykułować w sposób zrozumiały dla dzisiejszego człowieka. Nieodzowne jest też sięganie przez teologów do efektów dociekań lingwistycznych. Osiągnięcia w tej dziedzinie wiedzy powinny być brane pod uwagę w pracach nad językiem teologicznym, jeśli ma on sprostać wymogom stawianym językowi naukowemu. W ramach teologii fundamentalnej prowadzone są badania nad językiem używanym w teologii³⁹, natomiast projekt opracowania podstaw wspólnego dla całej teologii języka pozostaje ciągle w sferze trudnych do zrealizowania postulatów⁴⁰.

Tematem metateologicznym podejmowanym przez teologów fundamentalnych jest także relacja teologii do nauk przyrodniczych⁴¹. Potrzeba dialogu z naukami

³⁶ T. Dzidek, *Granice rozumu w teologicznym poznaniu Boga*, Kraków: Wydawnictwo M 2001.

³⁷ T. Dzidek, *Granice rozumu w teologicznym poznaniu Boga*, s. 21, 315-374.

³⁸ M. Rusecki, *Wiarygodność chrześcijaństwa*. t. 1, s. 120-122; G. Söhngen, *Fundamentaltheologie*, w: *Lexikon für Theologie und Kirche*, t. 4, Freiburg: Herder²1960, kol. 457; H. Stirnimann, *Erwägungen zur Fundamentaltheologie. Problematik, Grundfragen, Konzept*, „Freiburger Zeitschrift für Philosophie und Theologie” 24 (1977), s. 322-323.

³⁹ T. Dzidek, P. Sikora, *Natura teologii*, s. 55-71.

⁴⁰ M. Rusecki, *Wiarygodność chrześcijaństwa*, t. 1, s. 122.

⁴¹ A. Anderwald, *Teologia a nauki przyrodnicze. Rola wiedzy przyrodniczej w dociekaniach teologicznych*, Opole: Redakcja Wydawnictw Wydziału Teologicznego Uniwersytetu Opolskiego 2007;

przyrodniczymi i uwzględnienia w badaniach teologicznych ich osiągnięć wpływa z faktu, że współczesne umysły w znaczącej mierze kształtowane są przez te nauki. Interpretacja i przekaz treści wiary proponowany przez teologię powinny być dostosowany do dzisiejszej mentalności, która postrzega świat przez pryzmat wiedzy przyrodniczej. Wykazywanie niesprzeczności pomiędzy tą wiedzą a wiarą staje się nagłym wyzwaniem dla teologii XXI wieku. By to zadanie wypełnić, teologia powinna uznać przyrodniczy obraz świata za ważne „miejsce teologiczne” i w rozwiązywaniu kwestii teologicznych sięgać do najnowszych wyników badań przyrodniczych. Opóźnienie w podążaniu za tymi wynikami sprawi, że wywody teologów staną się niezrozumiałe dla ludzi naszych czasów.

Świadomość konieczności dialogu teologii z naukami przyrodniczymi, które stanowią ważną część kulturowej twórczości człowieka, skłania wielu teologów do rozszerzenia tego dialogu na cały świat kultury. Wiara będąca przedmiotem badań teologicznych korzystała zwłaszcza z kulturowego dorobku europejskiego, była też często inspiracją dla twórców kultury. Potrzeba więzi wiary z kulturą szczególnie wyraźnie wybrzmiała w słowach Jana Pawła II: „Wiara, która nie staje się kulturą, jest wiarą nie w pełni przyjętą, nie w całości przemyślaną, nie przeżyta wiernie”⁴². Mając na uwadze wzajemne wzbogacanie się wiary i kultury, teolodzy, w tym także teolodzy fundamentalni, poddają teologicznej interpretacji zjawiska kulturowe i korzystając z nich, dążą do ujęcia treści wiary w kulturowym kształcie, który byłby zrozumiały dla człowieka uformowanego przez świat współczesnej kultury. Podejmują też refleksję teologiczną, która stworzyłaby przestrzeń otwartą dla twórców kultury, tak by mogli treści wiary przełożyć na język sztuki, którą zafascynowałoby dzisiejszego człowieka, otwierając mu drogę do Boga⁴³.

Powyższe bardzo skrótowe uwagi na temat zaangażowania teologów fundamentalnych w dociekania metateologiczne wskazują jedynie przykłady podejmowanych przez nich tematów z tego zakresu badań. W jego obszerniejszym opracowaniu należałoby z całą pewnością uwzględnić prace teologów fundamentalnych nad znaczeniem teologii narratywnej dla dialogu ze współczesną prozą⁴⁴ czy rolą hermeneutyki w teologii⁴⁵.

D. Wąsek (red.), *Teologia w dialogu z innymi naukami. Spotkania – kontrowersje – perspektywy*, Kraków: Wydawnictwo „scriptum” 2021.

⁴² Jan Paweł II, *Adhortacja apostołska „Christifideles Iacici”*, nr 59, w: *Adhortacje apostołskie Ojca Świętego Jana Pawła II*, Kraków: Wydawnictwo Znak 1996, s. 467.

⁴³ T. Dzidek, *Funkcje sztuki w teologii*, Kraków: Wydawnictwo WAM 2013. Seria wydawnicza *Wiara i kultura* (Warszawa: Wydawnictwo Rhetos), w której ramach ukazało się dziewięć prac. Wszystkie bądź autorstwa (6), bądź pod redakcją (3) J. Kulisza.

⁴⁴ H. Seweryniak, *Prorok i blazen. Szkice z teologii narracji*, Poznań: Redakcja Wydawnictw Wydziału Teologicznego UAM 2005.

⁴⁵ J. Cuda, *Wiary godna antropologia. Hermeneutyczny zarys teologii fundamentalnej*, Katowice: Księgarnia św. Jacka 2002.

Oprócz badań nad ogólną teorią teologii wkład teologii fundamentalnej w refleksję nad naukowością teologii polega na pracach w zakresie teorii teologii fundamentalnej.

2.2. TEORIA TEOLOGII FUNDAMENTALNEJ

Teologią fundamentalną od strony teoretycznej zajmują się prawie wszyscy autorzy podręczników tej dyscypliny we wprowadzeniach do nich. Wiele jest też artykułów naukowych na ten temat. Nieliczne są natomiast monograficzne opracowania metodologii teologii fundamentalnej⁴⁶.

Całościowe opracowania teorii teologii fundamentalnej rozpoczynają się zwykle od ukazania dziejów tej dyscypliny. Rozpatrywanie jej powstania i rozwoju pozwala stwierdzić, że prace nad teorią teologii fundamentalnej, a wcześniej jej poprzedniczki – apologetyki, prowadzone były właściwie już w trakcie wyodrębniania się tej dyscypliny spośród innych nauk i poszukiwania własnej tożsamości. Badania nad rozumieniem najpierw apologetyki, a dziś teologii fundamentalnej trwają także obecnie i nic nie wskazuje na to, by miało dojść do uzgodnienia poglądów w kwestii jej pojmowania wśród uprawiających tę dyscyplinę⁴⁷. Wynika to ze zróżnicowanego ujęcia jej przedmiotu, celu i zadań oraz stosowanych metod. Refleksja na tych zagadnieniach poprzedzana bywa rozważaniami nad relacją teologii fundamentalnej do innych dyscyplin naukowych, zwłaszcza filozofii. Wyraźniejsza staje się dzięki temu naukowa specyfika teologii fundamentalnej. Skłania to autorów do podejmowania prób jej zdefiniowania. Przy konstruowaniu jej określenia zwraca się uwagę na wspólny z innymi dyscyplinami teologicznymi – głównie z dogmatyką – przedmiot badań, którym jest Objawienie Boże. Odrębny od innych dyscyplin jest cel teologii fundamentalnej. Chce ona badać zasadność wiarygodności Objawienia Bożego. Te dwa elementy – przedmiot i cel – uznać można za integralne składniki obecne w różnych określeniach teologii fundamentalnej. To one właśnie, a także stosowane w tej dyscyplinie metody rozpatrywane są szerzej w opracowanych przez autorów teoriach teologii fundamentalnej.

⁴⁶ Np. M. Rusecki, *Wiarygodność chrześcijaństwa*, t. 1; M. Rusecki, J. Mastej, K. Kaucha, *Metodologia teologii fundamentalnej*; W. Kern, H. J. Pottmeyer, M. Seckler (red.), *Handbuch der Fundamentaltheologie*, t. 4: *Traktat theologische Erkenntnislehre. Schlußteil: Reflexion auf Fundamentaltheologie*; R. Latourelle, G. O'Collins (red.), *Problemi e prospettive di Teologia Fondamentale*; R. Fisichella, *La teologia fondamentale. Convergenze per il terzo millennio*, Casale Monferrato: Piemme 1997.

⁴⁷ M. Seckler, *Fundamentaltheologie: Aufgaben und Aufbau, Begriff und Namen*, s. 450-451; F. Schüssler Fiorenza, *Fundamentale Theologie*, 223-224; H. Seweryniak, *Powracanie apologii. Z kim, o co i jak trzeba dziś zmagać się w obronie chrześcijaństwa?* w: M. Skierkowski (red.), *Powracanie apologii*, Płock: Płocki Instytut Wydawniczy 2013, s. 232-234.

W kwestii przedmiotu jest dość powszechna zgoda, że powinien on obejmować trzy obszary zagadnień: o religii (o objawieniu w ogólności), o Objawieniu chrześcijańskim i trwaniu Objawienia w Kościele. Trójdzielna struktura przedmiotu teologii fundamentalnej sięga korzeniami daleko wstecz, do czasów, kiedy ta dyscyplina nie była jeszcze naukowo ukształtowana. Pod koniec XVI wieku Pierre Charron był jednym z pierwszych autorów, który w sposób usystematyzowany skonstruował obronę chrześcijaństwa i Kościoła przed zarzutami stawianymi przez ateistów, Żydów i muzułmanów oraz „heretyków” i „schizmatyków”⁴⁸. Trójdzielny schemat jego apologetycznego dzieła w formie traktatu o religii (*demonstratio religiosa*), o Objawieniu (*demonstratio christiana*) i o Kościele (*demonstratio catholica*) utrwalił się i pozostał w dużej mierze aktualny do dziś w większości podręczników teologii fundamentalnej.

Przedstawione w poprzednim punkcie rozważania pokazują, że niektórzy teolodzy fundamentalni dołączają do przedmiotu tej dyscypliny teorię teologii. W wielu opracowaniach teologii fundamentalnej przedmiotem badań jest też problematyka antropologiczna oraz zagadnienia wiary i wiarygodności⁴⁹.

Ważnym elementem refleksji metodologicznej jest ustalenie celu badań danej dyscypliny. Dla teologii fundamentalnej celem podstawowym wskazywanym przez teorię tej dyscypliny jest racjonalne uzasadnianie chrześcijańskiej wiary. Tak sformułowany cel jest przez niektórych modyfikowany, dookreślany i ujmowany jako badanie i uzasadnianie wiarygodności Objawienia chrześcijańskiego⁵⁰. Obok tego zasadniczego celu wymienia się cele dodatkowe⁵¹. Należą do nich: najpierw obrona chrześcijaństwa, ponadto określenie i zbadanie podstaw wiary i teologii jako dyscypliny naukowej, wyjaśnianie stosunku rozumu do wiary, przygotowanie i doprowadzenie człowieka do wiary, ukazywanie sensu życia, prowadzenie dialogu z naukami, zwłaszcza filozofią, a także ze współczesną kulturą⁵².

Teolodzy fundamentalni sporo uwagi poświęcają dyskusji nad metodami stosowanymi w tej dyscyplinie. W perspektywie historycznej dostrzec można przechodzenie od metody ściśle racjonalnej w tradycyjnej apologetyce w stronę metody teologicznej właściwej teologii fundamentalnej. Zgodnie z metodą

⁴⁸ P. Charron, *Les trois vérités contre les athées, idolâtres, juifs, mahumétans, hérétiques & schismatiques. Le tout traicté en trois livres. Avec l'indice des principales matières*, Bordeaux: Millanges 1593.

⁴⁹ M. Rusecki, *Wiarygodność chrześcijaństwa*, t. 1, s. 172-182.

⁵⁰ R. Latourelle, *Nuova immagine della fondamentale*, s. 79-80; H.J. Pottmeyer, *Zeichen und Kriterien der Glaubwürdigkeit des Christentums*, w: W. Kern, H.J. Pottmeyer, M. Seckler (red.), *Handbuch der Fundamentaltheologie*, t. 4, s. 373-413; M. Rusecki, *Wiarygodność chrześcijaństwa*, t. 1, s. 86-112; H. Seweryniak, *Teologia fundamentalna*, t. 1, Warszawa: Towarzystwo „Więź” 2010, s. 53.

⁵¹ Marian Rusecki (*Wiarygodność chrześcijaństwa*, t. 1, s. 85) nazywa je zadaniami.

⁵² R. Latourelle, *Nuova immagine della fondamentale*, s. 74-75; M. Rusecki, *Wiarygodność chrześcijaństwa*, t. 1, s. 83-84; H. Seweryniak, *Teologia fundamentalna*, t. 1, s. 52-59.

używaną w klasycznej apologetyce należało przeprowadzić racjonalny wywód, który obroniłby wobec rozumu zaistnienie faktu Objawienia i prawdziwość jego źródeł; należało przeprowadzić historyczny dowód, w którym wykazana zostałaby zgodność pomiędzy zdaniem wiary a faktami historycznymi. Dzięki zachowaniu racjonalności wywodu posiadał on charakter obiektywny. Przekształcenie apologetyki w teologię fundamentalną doprowadziło do zmian w strukturze stosowanych metod. Odstąpiono od rygorystycznie pojmowanej racjonalności na rzecz racjonalności uwzględniającej elementy teologiczne, a także podmiotowe w uzasadnianiu wiarygodności chrześcijaństwa. Wzięto pod uwagę człowieka z jego egzystencjalnymi uwarunkowaniami i skupiono się nie tylko na fakcie Objawienia, ale także na treściach wiary, z którymi człowiek styka się w spotkaniu z Objawieniem. Proces uzasadniania wiary powinien doprowadzić do racjonalnej akceptacji zawartych w Objawieniu treści wiary, która w rozumieniu jej odbiorcy, nadaje sens ludzkiej egzystencji⁵³.

Zasadniczą treścią przeprowadzonych w powyższym tekście analiz był wkład teologii fundamentalnej w badania nad naukowością teologii. Uwidocznili się on w znaczącym zaangażowaniu teologów fundamentalnych w dociekania metateologiczne. Teologia fundamentalna włącza do swego przedmiotu metateologię, a wśród swoich zadań wymienia budowanie i uzasadnianie metodologicznych podstaw teologii. Wielu teologów fundamentalnych uważa, że właśnie ta dyscyplina teologiczna predestynowana jest do uprawiania teorii teologii. Taki pogląd wyrażają wprost ci, którzy bardzo szeroko ujmują jej cel jako badanie podstaw wiary i teologii chrześcijańskiej. Tak ogólnie sformułowany cel jest punktem wyjścia do wskazania mieszczących się w jego ramach szczegółowych zadań, w tym prowadzenia badań metateologicznych.

TEOLOGIA FUNDAMENTALNA WOBEC NAUKOWOŚCI TEOLOGII

Abstrakt

Celem artykułu *Teologia fundamentalna wobec naukowości teologii* jest ukazanie wkładu teologii fundamentalnej w badania metateologiczne. Do zasadniczych rozważań wprowadza krótkie przedstawienie głównych etapów rozwoju teorii teologii. Pozwala ono wskazać, w którym momencie w dociekania metateologiczne włącza się teologia fundamentalna i jaki stan badań zastaje. Udział teologii fundamentalnej w tych dociekaniach zostaje zaprezentowany w dwóch punktach: badania teologicznofundamentalne w obszarze ogólnej teorii teologii oraz w obszarze teorii teologii fundamentalnej. Zarówno w jednej, jak i w drugiej dziedzinie teologia fundamentalna posiada liczne publikacje

⁵³ R. Latourelle, *Per un rinnovamento della teologia fondamentale*, t. 1, s. 91-105; M. Rusecki, *Wiarygodność chrześcijaństwa*, t. 1, s. 257-330; C. Böttigheimer, *Lehrbuch der Fundamentaltheologie*, s. 82-87.

i znaczące osiągnięcia merytoryczne. Wynika to z pewnością z faktu, że wielu teologów fundamentalnych zalicza metateologię do ważnych przedmiotów swoich badań, uznając, że teologia fundamentalna bardziej niż inne dyscypliny teologiczne predestynowana jest do prowadzenia tego typu dociekań.

Słowa kluczowe: teologia, teologia fundamentalna, scjentyzm, metateologia, język, metoda.

FUNDAMENTAL THEOLOGY IN RELATION TO THE SCIENTIFIC CHARACTER OF THEOLOGY

Abstract

The aim of this article is to demonstrate the contribution of fundamental theology to meta-theological research. The main considerations are introduced by a brief presentation of the main stages of development of the theory of theology. This renders it possible to indicate at which moment fundamental theology enters the meta-theological research and to present the research in this area. The participation of fundamental theology in these investigations is presented in two parts: (1) fundamental theological research in the area of the general theory of theology and (2) in the area of the theory of fundamental theology. In both areas, fundamental theology has a good number of publications and significant substantive achievements. This is undoubtedly due to the inclusion of meta-theology by many fundamental theologians as being important subjects of their research. Important, too, is the acknowledgement that fundamental theology, more than other theological disciplines, is predestined to carry out this type of investigation.

Key words: theology, fundamental theology, scientific character, meta-theology, language, methodology.

DIE FUNDAMENTALTHEOLOGIE ANGESICHTS DER WISSENSCHAFTLICHKEIT DER THEOLOGIE

Abstrakt

Das Ziel des Artikels ist es, den Beitrag der Fundamentaltheologie zur metatheologischen Forschung aufzuzeigen. Die wichtigsten Überlegungen werden durch eine kurze Darstellung der bedeutendsten Entwicklungsstufen der Theorie eingeleitet. Sie ermöglicht es, zu verdeutlichen, zu welchem Zeitpunkt die Fundamentaltheologie in die metatheologische Forschung eintritt und welcher Stand der Forschung vorgefunden wird. Die Beteiligung der Fundamentaltheologie an diesen Untersuchungen wird in zwei Punkten dargestellt: theologische Grundlagenforschung im Bereich der allgemeinen Theorie der Theologie und im Bereich der Theorie der Fundamentaltheologie. Sowohl in dem einen als auch in dem anderen Bereich kann die Fundamentaltheologie auf eine große Zahl von

Veröffentlichungen und bedeutenden inhaltlichen Leistungen verweisen. Dies ergibt sich sicherlich aus der Tatsache, dass viele Fundamentaltheologen die Metatheologie zu den wichtigen Themen ihrer Forschung zählen und damit anerkennen, dass die Fundamentaltheologie mehr als andere theologische Disziplinen dazu prädestiniert ist, diese Art von Forschung zu betreiben.

Schlüsselwörter: Theologie, Fundamentaltheologie, Szientismus, Metatheologie, Sprache, Methode.

BIBLIOGRAFIA

- Anderwald A., *Teologia a nauki przyrodnicze. Rola wiedzy przyrodniczej w dociekaniach teologicznych*, Opole: Redakcja Wydawnictw Wydziału Teologicznego Uniwersytetu Opolskiego 2007.
- Bartnik C.S., *Dogmatyka katolicka*, t. 2, Lublin: Wydawnictwo KUL 2003.
- Bartnik C.S., *Metodologia teologiczna*, Lublin: nakł. autora 1998.
- Beinert W., *Teologiczna teoria poznania* (Podręcznik Teologii Dogmatycznej, t. 1), tłum. J. Fenrychowa, Kraków: Wydawnictwo M 1998.
- Bocheński J., *Zarys historii filozofii*, Kraków: Philed 1993.
- Böttigheimer C., *Lehrbuch der Fundamentaltheologie. Die Rationalität der Gottes-, Offenbarungs- und Kirchenfrage*, Freiburg–Basel–Wien: Herder 2012.
- Cano, M., *O źródłach teologii*, tłum. J. Wojtkowski, Olsztyn: Julian Wojtkowski 2016.
- Charron P., *Les trois vérités contre les athées, idolâtres, juifs, mahumétans, hérétiques & schismatiques. Le tout traicté en trois livres. Avec l'indice des principales matières*, Bordeaux: Millanges 1593.
- Cuda J., *Wiary godna antropologia. Hermeneutyczny zarys teologii fundamentalnej*, Katowice: Księgarnia św. Jacka 2002.
- Dola T., *Podstawy zastosowania pojęcia modelu w teologii*, w: K. Wolsza (red.), *Czas – ewolucja – duch. Księga pamiątkowa dedykowana Księdzu Profesorowi Stanisławowi Wojciechowskiemu z okazji 80. rocznicy urodzin*, Opole: Redakcja Wydziału Teologicznego Uniwersytetu Opolskiego 1997, s. 381-391.
- Dzidek T., *Funkcje sztuki w teologii*, Kraków: Wydawnictwo WAM 2013.
- Dzidek T., *Granice rozumu w teologicznym poznaniu Boga*, Kraków: Wydawnictwo M 2001.
- Dzidek T., Kamykowski Ł., Napiórkowski A. (red.), *Teologia fundamentalna*, t. 5: *Poznanie teologiczne*, Kraków: Wydawnictwo Naukowe Papieskiej Akademii Teologicznej 2006.
- Dzidek T., Sikora P., *Natura teologii*, w: T. Dzidek, Ł. Kamykowski, A. Napiórkowski (red.), *Teologia fundamentalna*, t. 5: *Poznanie teologiczne*, Kraków: Wydawnictwo Naukowe Papieskiej Akademii Teologicznej 2006, s. 51-88.
- Feiner J., Löhrer M. (red.), *Mysterium Salutis – Grundriß heilsgeschichtlicher Dogmatik*, t. 1: *Die Grundlagen heilsgeschichtlicher Dogmatik*, Einsiedeln–Zürich–Köln: Benzinger Verlag 1965.

- Fisichella R., *La teologia fondamentale. Convergenze per il terzo millennio*, Casale Monferrato: Piemme 1997.
- Fries H., *Fundamentaltheologie*, Graz–Wien–Köln: Verlag Styria 1985.
- Granat W., *Dogmatyka katolicka. Tom wstępny*, Lublin: TN KUL 1965.
- Hasenhüttl G., *Kritische Dogmatik*, Graz–Wien–Köln: Styria 1979.
- Heller M., *Filozofia nauki. Wprowadzenie*, Kraków: Wydawnictwo Petrus 2009.
- Hettinger F., *Lehrbuch der Fundamentaltheologie oder Apologetik*, Freiburg im Br.: Herder 1879.
- Jan Paweł II, *Adhortacja apostolska „Christifideles lacici”*, w: *Adhortacje apostolskie Ojca Świętego Jana Pawła II*, Kraków: Wydawnictwo Znak 1996, s. 347-480.
- Kamiński S., *Pojęcie nauki i klasyfikacja nauk*, Lublin: TN KUL ³1981.
- Kamykowski Ł., *Pojęcie dialogu w Kościele katolickim. Wnioski z doświadczeń Kościoła w XX wieku*, Kraków: Wydawnictwo Naukowe Papieskiej Akademii Teologicznej 2003.
- Kasper W., *Die Wissenschaftspraxis der Theologie*, w: W. Kern, H.J. Pottmeyer, M. Seckler (red.), *Handbuch der Fundamentaltheologie*, t. 4: *Traktat theologische Erkenntnislehre. Schlußteil: Reflexion auf Fundamentaltheologie*, Freiburg im Br.: Herder 1988, s. 242-277.
- Kern W., Niemann F.-J., *Theologische Erkenntnislehre*, Leipzig: St. Benno-Verlag 1983.
- Kijas Z., *Wprowadzenie do myślenia teologicznego*, Kraków: Wydawnictwo WAM 2005.
- Klausnitzer W., *Grundkurs Katholische Theologie. Geschichte – Disziplinen – Biographien*, Innsbruck–Wien: Tyrolia 2002.
- Kopec E., *Teologia fundamentalna*, Lublin: KUL ²1976.
- Kulisz J., *Wiara i kultura miejscem teologii fundamentalnej*, Warszawa: RHETOS 2012.
- Lang A., *Fundamentaltheologie*, t. 2: *Der Auftrag der Kirche*, München: Max Hueber Verlag ³1962.
- Latourelle R., *Nuova immagine della fondamentale*, w: R. Latourelle, G. O’Collins (red.), *Problemi e prospettive di Teologia Fondamentale*, Brescia: Queriniana ²1982, s. 59-84.
- Latourelle R., *Per un rinnovamento della teologia fondamentale. Opera in 6 volumi*, t. 1: *Teologia scienza della salvezza. Prospettive della sapienza cristiana*, Assisi: Cittadella ⁴1980.
- Luther M., *Werke. Kritische Gesamtausgabe* [Weimarer Ausgabe], t. 50, Weimar: Böhlau Nachf 1967.
- Majewski J., *Wprowadzenie do teologii dogmatycznej*, w: E. Adamiak, A. Czaja, J. Majewski (red.), *Dogmatyka*, t. 1, Warszawa: Biblioteka „Więzi” 2005, s. 13-234.
- Majka J., *Metodologia nauk teologicznych*, Wrocław: Wydawnictwo Wrocławskiej Księgarni Archidiecezjalnej 1981.
- Müller G.L., *Dogmatyka katolicka*, tłum. W. Szymona, Kraków: Wydawnictwo WAM 2015.
- Napiórkowski S.C., *Jak uprawiać teologię*, Wrocław: Wydawnictwo Wrocławskiej Księgarni Archidiecezjalnej ²1994.
- O’Collins G., *Teologia fondamentale*, Brescia: Queriniana ²1984.
- Pottmeyer H.J., *Normen, Kriterien und Strukturen der Überlieferung*, w: W. Kern, H.J. Pottmeyer, M. Seckler (red.), *Handbuch der Fundamentaltheologie*, t. 4: *Traktat theologische Erkenntnislehre. Schlußteil: Reflexion auf Fundamentaltheologie*, Freiburg im Br.: Herder 1988, s. 124-152.

- Pottmeyer H.J., *Zeichen und Kriterien der Glaubwürdigkeit des Christentums*, w: W. Kern, H.J. Pottmeyer, M. Seckler (red.), *Handbuch der Fundamentaltheologie*, t. 4: *Traktat theologische Erkenntnislehre. Schlußteil: Reflexion auf Fundamentaltheologie*, Freiburg im Br.: Herder 1988, s. 373-413.
- Ratzinger J., *Formalne zasady chrześcijaństwa. Szkice do teologii fundamentalnej*, tłum. W. Szymona, Poznań: Wydawnictwo Polskiej Prowincji Dominikanów „W drodze” 2009.
- Reikerstorfer J., *Fundamentaltheologische Modelle der Neuzeit*, w: Kern, H.J. Pottmeyer, M. Seckler (red.), *Handbuch der Fundamentaltheologie*, t. 4: *Traktat theologische Erkenntnislehre. Schlußteil: Reflexion auf Fundamentaltheologie*, Freiburg im Br.: Herder 1988, s. 347-372.
- Rocchetta C. (red.), *Corso di teologia sistematica*, t. 1: C. Rocchetta, R. Fisichella, G. Pozzo, *La teologia tra rivelazione e storia. Introduzione alla teologia sistematica*, Bologna: Edizioni Dehoniane ²1985.
- Rusecki M., *Wiarygodność chrześcijaństwa*, t. 1: *Z teorii teologii fundamentalnej*, Lublin: TN KUL 1994.
- Scheeben M.J., *Handbuch der katholischen Dogmatik*, t. 1: *Theologische Erkenntnislehre*, Freiburg im Br.: Herder ²1948.
- Schlink E., *Ökumenische Dogmatik. Grundzüge*, Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht ²1983.
- Schüssler Fiorenza F., *Fundamentale Theologie. Zur Kritik theologischer Begründungsverfahren*, Mainz: Matthias-Grünewald-Verlag 1992.
- Seckler M., *Fundamentaltheologie: Aufgaben und Aufbau, Begriff und Namen*, w: W. Kern, H.J. Pottmeyer, M. Seckler (red.), *Handbuch der Fundamentaltheologie*, t. 4: *Traktat theologische Erkenntnislehre. Schlußteil: Reflexion auf Fundamentaltheologie*, Freiburg im Br.: Herder 1988, s. 450-514.
- Seckler M., *Theologie als Glaubenswissenschaft*, w: W. Kern, H.J. Pottmeyer, M. Seckler (red.), *Handbuch der Fundamentaltheologie*, t. 4: *Traktat theologische Erkenntnislehre. Schlußteil: Reflexion auf Fundamentaltheologie*, Freiburg im Br.: Herder 1988, s. 179-241.
- Seckler M., *Theologische Erkenntnislehre – eine Aufgabe und ihre Koordinaten. Aus Anlaß einer Neuerscheinung*, „Theologische Quartalschrift” 163 (1983), z. 1, s. 40-46.
- Seweryniak H., *Powracanie apologii. Z kim, o co i jak trzeba dziś zmagać się w obronie chrześcijaństwa?*, w: M. Skierkowski (red.), *Powracanie apologii*, Płock: Płocki Instytut Wydawniczy 2013, s. 227-259.
- Seweryniak H., *Prorok i błazen. Szkice z teologii narracji*, Poznań: Redakcja Wydawnictw Wydziału Teologicznego UAM 2005.
- Seweryniak H., *Teologia fundamentalna*, t. 1, Warszawa: Towarzystwo „Więź” 2010.
- Skierkowski M., *Powołanie i warsztat teologa. Wprowadzenie do teologii*, Tarnów: Biblos 2012.
- Słomka J., *Wprowadzenie do teologii katolickiej*, Katowice: Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego 2018.
- Söhngen G., *Fundamentaltheologie*, w: J. Höfer, K. Rahner (red.), *Lexikon für Theologie und Kirche*, t. 4, Freiburg: Herder ²1960, kol. 452-459.
- Stirnemann H., *Erwägungen zur Fundamentaltheologie. Problematik, Grundfragen, Konzept*, „Freiburger Zeitschrift für Philosophie und Theologie” 24 (1977), s. 291-365.

- Tomasz z Akwinu, *Suma teologiczna*, t. 1, tłum. P. Belch, Londyn: Katolicki Ośrodek Wydawniczy „Veritas” [1975].
- Waldenfels H., *O Bogu, Jezusie Chrystusie i Kościele – dzisiaj. Teologia fundamentalna w kontekście czasów obecnych*, tłum. A. Paciorek, Katowice: Księgarnia św. Jacka 1993.
- Wąsek D. (red.), *Teologia w dialogu z innymi naukami. Spotkania – kontrowersje – perspektywy*, Kraków: Wydawnictwo „scriptum” 2021.
- Werbick J., *Wprowadzenie do epistemologii teologicznej*, tłum. G. Rawski, Kraków: Wydawnictwo WAM 2014.
- Węclawski T., *Metodologia teologii*, „Nauka” (2004), nr 3, s. 101-120.
- Wicks J., *Wprowadzenie do metody teologicznej*, tłum. J. Ożóg, Kraków: Wydawnictwo WAM 1995.
- Wójcik E., *Metateologia*, w: S. Wilk i in. (red.), *Encyklopedia katolicka*, t. 12, Lublin: TN KUL 2008, kol. 630-631.

Tadeusz Dola – duchowny Kościoła rzymskokatolickiego (diecezja opolska), profesor teologii, emerytowany pracownik Uniwersytetu Opolskiego. Specjalizuje się w teologii fundamentalnej. Był prodziekanem (1994-2002) i dziekanem (2002-2008 i 2012-2016) Wydziału Teologicznego UO. Od 2007 roku jest członkiem Komitetu Nauk Teologicznych Polskiej Akademii Nauk; przez dwie kadencje (2012-2020) był jego przewodniczącym. W kadencji 2009-2012 oraz 2017-2020 był członkiem Centralnej Komisji ds. Stopni i Tytułów. Opublikował m.in. artykuły: *Teologia a Urząd Nauczycielski Kościoła* (2008), *Filozofowanie w teologii według Karla Rahnera* (2014), *Racjonalność w badaniach teologicznych* (2015), *Inspiracje heglowskie w teologii chrześcijańskiej* (2015), *Problem tożsamości teologii fundamentalnej w relacji do dogmatyki* (2021), oraz książkę *Tożsamość teologii* (współred., 2010). Adres do korespondencji: tadeuszdola@gmail.com.

